

ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ **ΝΙΚΟ ΜΠΙΡΓΑΛΙΑ**
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ: Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΜΑΡΙΑ ΜΗΤΣΗ-ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΡΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΜΠΑΡΤΖΟΚΑ

ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ

Πρακτικά Ημερίδας για τον Νίκο Μπιργάλια
**ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ:
Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαρία Μήτση-Αναγνώστου
Ανδρέας Μοράκης
Αλεξάνδρα Μπαρτζώκα

Θέση υπογραφής δικαιούχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Διαχρονικές Μελέτες
Μαρία Μήτση-Αναγνώστου, Ανδρέας Μοράκης, Αλεξάνδρα Μπαρτζώκα (επιμ.),
*Μνήμη Χάριν: Πρακτικά Ημερίδας για τον Νίκο Μπιργάλια «Πελοπόννησος:
ο τόπος και οι προσλήψεις»*
Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης
Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης
Copyright© Μ. Μήτση-Αναγνώστου, Α. Μοράκης, Α. Μπαρτζώκα &
Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε. (Εκδόσεις Πατάκη), 2018
Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Μάρτιος 2021
Κ.Ε.Τ. Γ148 Κ.Ε.Π. 103/21
ISBN 978-960-16-8238-9

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΡΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Περιεχόμενα

<i>Πρόλογος</i>	9
<i>Βιογραφικό Σημείωμα Νίκου Μπιργάλια</i>	13

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η κληρονομιά του Νίκου Μπιργάλια: Αγάπη για την επιστήμη και τους ανθρώπους.	27
Νίκος Μπιργάλιας: Ο συνάδελφος	31
Ο δάσκαλος Νίκος Μπιργάλιας	35
Στιγμές ζωής με τον Νίκο.	37

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ	
Η Αλκυονία λίμνη της Λέρνης και η κατάβαση του Διονύσου στον Άδη	43
ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΕΛΜΗΣ	
Ταφικοί κανόνες στην αρχαία Σπάρτη	54
ΠΑΝΟΣ ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ	
Η κατασκευή του «776 π.Χ.», η Σπάρτη και ο ρόλος του Ηλείου Ιππία	71
ΕΙΡΗΝΗ ΠΕΠΠΑ-ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ – ΣΤΕΛΙΟΣ ΙΕΡΕΜΙΑΣ	
Ερμηνευτικά στοιχεία στην εικονογραφία των αρχαϊκών κοροπλαστικών έργων του Άργους. Από τη Συλλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου του ΕΚΠΑ	83

ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΟΚΚΟΡΟΥ-ΑΛΕΥΡΑ

Αρχαιολογικά ευρήματα από την περιοχή του τ. Δήμου Φάριδος
στη Λακωνία 126

ΠΕΤΡΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ

Αρχαία Μεσσήνη. Ένας νέος εφηβικός κατάλογος 152

ANNA ΡΑΜΟΥ-ΧΑΨΙΑΔΗ

Ανωμαλίες στους κόλπους της Πελοποννησιακής Συμμαχίας (478-387 π.Χ.) 162

ΙΩΑΝΝΑ ΚΡΑΛΛΗ

Παράξενες συνέχειες στην Πελοπόννησο· από την επαύριο της μάχης
των Λεύκτρων έως τη ρωμαϊκή κατάκτηση 175

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Ε. ΚΑΤΑΚΗΣ

Το Ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα και του Ασκληπιού στην Επίδαυρο:
οι μεταβολές από τον 1ο αι. π.Χ. μέχρι το τέλος του αρχαίου κόσμου. . . 191

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

Παρατηρήσεις στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής γλυπτικής
στην Πελοπόννησο κατά τον 12ο αιώνα. 209

ΜΑΡΙΑ ΝΤΟΥΡΟΥ-ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

Η πρόσληψη του φραγκικού πριγκιπάτου της Αχαΐας στη νεότερη
λογοτεχνία. 225

ΜΑΡΙΑ Δ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ

Πελοπόννησος: Η ναυαρχίδα της Επανάστασης του 1821 233

ΕΥΑΝΘΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Διαλογισμοί για την ελληνική ταυτότητα σε ένα πελοποννησιακό
περιβάλλον: Οι Διάλογοι σε μοναστήρι του Κ. Τσάτσου 242

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Τα χαρακτηριστικά του Α. Τάσσου στο Πεταλίδι Μεσσηνίας 257

Πρόλογος

ΣΤΙΣ 7 ΚΑΙ 8 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΤΟΥ 2016, με τη συμπλήρωση ενός έτους από την απώλεια του Αναπληρωτή Καθηγητή Αρχαίας Ιστορίας, Νίκου Μπιργάλια, το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών διοργάνωσε διημερίδα, στο πλαίσιο της οποίας κλήθηκαν να τον τιμήσουν με την παρουσία τους διακεκριμένοι πανεπιστημιακοί καθηγητές, συνάδελφοι και επιστημονικοί συνεργάτες του, καθώς και νέοι επιστήμονες που είχαν την αγαθή τύχη να μαθητεύσουν κοντά του ως προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές.

Ο συγκεκριμένος τόμος φιλοξενεί τις εργασίες που παρουσιάστηκαν από την πλευρά των πανεπιστημιακών καθηγητών –ιστορικών, αρχαιολόγων, ιστορικών της τέχνης και φιλολόγων– κατά την πρώτη ημέρα της διημερίδας με θέμα: «Πελοπόννησος: ο τόπος και οι προσλήψεις». Η επιλογή του θέματος συνδέεται άρρηκτα με τα άμεσα επιστημονικά ενδιαφέροντα του Νίκου Μπιργάλια, δεδομένου ότι η Πελοπόννησος, και ιδιαίτερα η Σπάρτη των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, αποτέλεσαν αγαπημένο χώρο και πεδίο κινητοποίησης των ερευνητικών του αναζητήσεων. Η ευρύτητα μάλιστα του συγκεκριμένου ερευνητικού πεδίου, σε συνδυασμό με την εκδήλωση έντονου ενδιαφέροντος και επιθυμίας από πλευράς περισσότερων συναδέλφων του να τον τιμήσουν με τις εργασίες τους, είχαν ως αποτέλεσμα τον εμπλουτισμό του τόμου με ορισμένες επιπλέον ενδιαφέρουσες μελέτες που δεν παρουσιάστηκαν στη διημερίδα, εντάσσονται, όμως, απόλυτα στη θεματική της, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην πολυπρισματική ανάδειξή της.

Το βιβλίο διαρθρώνεται σε δύο κύριες θεματικές ενότητες. Η πρώτη αποτελεί μια εισαγωγή στο έργο και στην επιστημονική προσφορά του Νίκου Μπιργάλια. Προτάσσεται ένα σύντομο βιογραφικό-εργογραφικό σημείωμα

και στη συνέχεια ακολουθούν τέσσερις αντιπροσωπευτικές συμβολές που αποτυπώνουν όψεις της ενεργού και δυναμικής παρουσίας του, της προσφοράς του ως επιστήμονα, ως πανεπιστημιακού δασκάλου, ως συναδέλφου και ως φίλου. Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει τις επιστημονικές μελέτες που επιχειρούν να αναδείξουν, ποικιλοτρόπως, το αποτύπωμα της Πελοποννήσου στον ιστορικό χώρο και χρόνο. Σε αυτήν ακριβώς την ποικιλία του εύρους και την πολυδιάστατη θεώρηση ενός από τους πλέον ενδιαφέροντες και πλούσιους σε ερευνητικό υλικό τόπους, όπως είναι η Πελοπόννησος, έγκειται η ιδιομορφία του παρόντος συλλογικού έργου.

Καθένα από τα άρθρα που περιέχονται στο βιβλίο συνιστά πρωτότυπη επιστημονική μελέτη που έρχεται να φωτίσει, μέσα από διαφορετική οπτική, το υπό εξέταση θέμα και να συμβάλει στην προβολή λιγότερο γνωστών ή ακόμη και άγνωστων μέχρι σήμερα πτυχών του. Η ανάδειξη νέων ιστορικών προσεγγίσεων και ερμηνευτικών συμπερασμάτων που εγείρουν τον ιστορικό προβληματισμό, η σύνδεση της ιστορίας με το ορατό της τμήμα, την αρχαιολογία, που ανοίγει δρόμους για νέες ιστορικές νοηματοδοτήσεις, η σύνδεση του τόπου με τη διαμόρφωση ταυτοτήτων στη διάρκεια του χρόνου και οι επιδράσεις του σε ποικίλες μορφές τέχνης είναι ορισμένες από τις κυριότερες προεκτάσεις του γόνιμου επιστημονικού διαλόγου που αναπτύσσεται στις σελίδες που ακολουθούν. Επιδίωξη κάθε επιμέρους μελέτης, εκτός από την ξεχωριστή συμβολή της στην έρευνα, είναι να προσκαλέσει τον αναγνώστη σε μια κοινή συμπόρευση όχι μόνο ως προς την ανακάλυψη νέων πτυχών του ερευνώμενου πεδίου, αλλά κυρίως ως προς την κατανόηση του τρόπου συγκρότησης του αποτυπώματος ενός τόπου κατά τη διάρκεια των αιώνων, από την Αρχαιότητα έως σήμερα.

Η διημερίδα που οργανώθηκε στη μνήμη του Νίκου Μπιργάλια πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και φιλοξενήθηκε στο Αμφιθέατρο Δρακοπούλου του κεντρικού κτηρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι ευχαριστίες μας οφείλονται πρωτίστως στους προαναφερόμενους φορείς και στην πρωτοβουλία τους για την ανάληψη και δι-οργάνωση του συγκεκριμένου εγχειρήματος. Θα θέλαμε επίσης να ευχαριστήσουμε όλους τους συνέδρους για την ένθερμη ανταπόκρισή τους να συμβάλουν με τις εργασίες τους στη σύνταξη του παρόντος τόμου. Θερμότερες ευχαριστίες οφείλουμε επίσης προς όλους όσοι συνέβαλαν με οποιονδήποτε τρόπο στην επιτυχή διοργάνωση της διημερίδας και ιδιαίτερος στα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής κ.κ. Γιώργο Βαβουρανάκη, Δημήτρη Παυλόπουλο, Πλάτωνα Πετρίδη, Άννα Ραμού-Χαψιάδη και Ευάνθη Χατζηβασιλείου, καθώς

επίσης στα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής κ.κ. Σοφία Ανεζίρη, Γιώργο Βουλγαρίδη, Κώστα Μπουραζέλη και Σελήνη Ψωμά. Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε ξεχωριστά τις Εκδόσεις Πατάκη και ειδικότερα τον κ. Άγγελο Κοκολάκη για την ουσιαστική συμβολή τους στην ολοκλήρωση του εγχειρήματος με τη δημοσίευση του συλλογικού αυτού επιστημονικού έργου.

ΜΑΡΙΑ ΜΗΤΣΗ-ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΡΑΚΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΜΠΑΡΤΖΩΚΑ

Βιογραφικό σημείωμα Νίκου Μπιργάδλια

Σπουδές

- 1993:** Διδάκτορας αρχαίας ιστορίας (Doctorat Nouveau Régime), *L'Éducation spartiate: problèmes et controverses*, 617 σελίδες, Πανεπιστήμιο Paris VIII.
- 1987:** Μεταπτυχιακός τίτλος σπουδών στην αρχαία ιστορία (DEA), *L'Éducation spartiate*. Πανεπιστήμιο Paris VIII.
- 1986:** Πτυχίο Ιστορίας τετραετούς (Maîtrise), *L'éducation et la famille à Sparte selon Plutarque et Xénophon*. Πανεπιστήμιο Paris VIII.
- 1985:** Licence en histoire. Πανεπιστήμιο Paris VIII.
- 1982-1984:** D.E.U.G. Τμήμα Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Paris VIII.
- 1979-1982:** Σπουδαστής στη Σχολή του Λούβρου-Ιστορία της Τέχνης, Παρίσι.

Υποτροφίες

- 1998-1999:** Υπότροφος του Ν.Α.Τ.Ο. για μεταδιδακτορική έρευνα στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών της Γαλλίας (C.N.R.S. – Centre Louis Gernet) και στην École des Hautes Études en Sciences Sociales.

Επαγγελματική-ερευνητική δραστηριότητα

- 2014:** Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

- 2009-2014:** Επίκουρος Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- 2004-2009:** Λέκτορας Αρχαίας Ιστορίας στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- 2001-2004:** Ειδικός Επιστήμονας (Σύμβαση εργασίας Ιδιωτικού Δικαίου βάσει του Π.Δ. 407/80, άρθρο 5) στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών.
- 2001-2004:** Διδάσκων (Σύμβαση εργασίας Ιδιωτικού Δικαίου ως ΣΕΠ – Συνεργαζόμενο Επιστημονικό Προσωπικό) στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, στη Θεματική Ενότητα: Δημόσιος και Ιδιωτικός βίος στην Ελλάδα Ι: Από την Αρχαιότητα έως και το Βυζάντιο, του Προγράμματος Σπουδών: «Ελληνικός Πολιτισμός».
- 2000-2014:** Διευθυντής Επιστημονικής Σειράς βιβλίων με τον γενικό τίτλο «Ιστορία του αρχαίου κόσμου» στις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- 2000-2014:** Διευθύνων Σύμβουλος και συνιδρυτής του Διεθνούς Ινστιτούτου Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας «ΩΝΣΗΠΟΛΙΣ».
- 1999-2000:** Σύμβαση εργασίας με το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο για τη συγγραφή διδακτικού υλικού στη θεματική ενότητα «Δημόσιος και ιδιωτικός βίος Ι», του Προγράμματος Σπουδών «Ελληνικός Πολιτισμός».
- 1998-1999:** Μεταδιδακτορικός Ερευνητής στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών της Γαλλίας (C.N.R.S. – Centre Louis Gernet) και στην École des Hautes Études en Sciences Sociales, με θέμα: «Η δημοκρατία στην ελληνική αρχαιότητα εκτός Αθήνας».
- 1995-1998:** Ειδικός Επιστήμονας (Σύμβαση εργασίας Ιδιωτικού Δικαίου βάσει του Π.Δ. 407/80, άρθρο 5) στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης.
- 1994-1995:** Ερευνητής στο Πρόγραμμα Νεότερης Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα: «Ιωάννης Καποδίστριας: το κυβερνητικό του έργο».

Διδακτική δραστηριότητα

Από το 1995, στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών, προσέφερε μαθήματα και σεμινάρια για το προπτυ-

χιακό και μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών σχετικά με τα πολιτεύματα, τους θεσμούς και τις σχέσεις των πόλεων της αρχαϊκής και κλασικής εποχής. Η μελέτη των αρχαίων κειμένων, η χρήση των αρχαιολογικών, των επιγραφικών και νομισματικών δεδομένων, καθώς και η ιστοριογραφία και τα πορίσματα της νεότερης και σύγχρονης έρευνας αποτέλεσαν τα εργαλεία για την προσέγγιση των υπό εξέταση θεμάτων.

Ερευνητικά ενδιαφέροντα

Ο αρχαίος ελληνικός κόσμος από τους σκοτεινούς χρόνους έως την ελληνιστική εποχή, πολιτεύματα, θεσμοί και κοινωνικές τάξεις κατά την αρχαϊκή και κλασική εποχή, η δημιουργία της πόλης, η εξέλιξη των ελληνικών πόλεων και οι μεταξύ τους σχέσεις, η Αθήνα και η Σπάρτη, η οικονομία και η κοινωνία, η σχέση ατόμου/κοινωνίας και οι κοινωνικές πρακτικές.

Ακαδημαϊκές/ερευνητικές δραστηριότητες

- Ομιλητής σε διεθνή και ελληνικά επιστημονικά συνέδρια, ημερίδες και συμπόσια.
- Μέλος τριμελών και επταμελών επιτροπών κρίσης μεταπτυχιακών εργασιών και διδακτορικών διατριβών εντός κι εκτός Ελλάδας.
- Επόπτης μεταπτυχιακών και διδακτορικών διατριβών εντός και εκτός Ελλάδας.
- Μέλος επιτροπών κρίσης μελών ΔΕΠ.
- Μέλος επιτροπών κρίσης υποτροφιών και βραβείων.
- Μέλος της μεταπτυχιακής επιτροπής (2005-2011).
- Μέλος της επιτροπής προγράμματος σπουδών (2008-2010).
- Υπεύθυνος Διμερών Συμφωνιών ERASMUS.

Λοιπές επιστημονικές δραστηριότητες

- Διαλέξεις, σεμινάρια και ομιλίες στο πλαίσιο παρουσίασης διαφόρων θεμάτων της αρχαίας ελληνικής ιστορίας για το ευρύ κοινό, μετά από προσκλήσεις δήμων, επιμορφωτικών/ερευνητικών οργανισμών, δημόσιων οργανισμών κ.ά.

- Παρουσιάσεις επιστημονικών βιβλίων και συλλογικών τόμων.
- Μαθήματα/Σεμινάρια στο πλαίσιο των προγραμμάτων Επιμόρφωσης Ενηλίκων.
- Επιμέλεια της ύλης για την ταινία ιστορικού περιεχομένου με τίτλο «Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας» για την PK Productions. Η ταινία προβλήθηκε στην εκπαιδευτική τηλεόραση και στο κανάλι της Βουλής των Ελλήνων.
- Επιμέλεια της ύλης για την Εκπαιδευτική Τηλεόραση με θέματα:
  - «Γάμος και οικογένεια στην αρχαία Ελλάδα»
  - «Οι Μηδικοί πόλεμοι»
- Συνεργάστηκε με τη Γαλλική Τηλεόραση (κανάλι 5/Arte) στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα με θέμα: «Αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία».
- Συμμετείχε σε ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές για θέματα της ελληνικής αρχαιότητας.
- Αρθρογραφία στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο.

Μέλος επιστημονικών εταιρειών

- Ίδρυτικό Μέλος και Μέλος Διοικητικού Συμβουλίου του Διεθνούς Ινστιτούτου του Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας «ΣΩΣΙΠΟΛΙΣ».
- Μέλος του *Institut National d'Histoire et de l'Art* (INHA) (FR).
- Μέλος του *Centre for Spartan and Peloponnesian Studies*, Nottingham University (UK).
- Μέλος του *Centre Louis Gernet*, CNRS (FR).
- Μέλος της *Société des Professeurs d'Histoire Ancienne de l' Université* (SOPHAU) (FR).

Δημοσιεύματα

Μονογραφίες

- 2014: *Πόλη και πολιτικοί θεσμοί στον Όμηρο*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- 2009: *Από την κοινωνική στην πολιτική πλειοψηφία: Το στάδιο της ισονομίας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- 1999: *L'Odyssee de l'éducation spartiate*, Στ. Δ. Βασιλόπουλος, Αθήνα.

Επιμέλεια συλλογικών τόμων

- 2013: Cartledge P., Γκάρτζιου-Τάττη Α., Μπιργάλιας Ν., Μπουραζέλης Κ. (επιμ.), Δημοπούλου Μ. (συνεργ.), *Πόλεμος, ειρήνη και πανελλήνιοι αγώνες*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- 2007: Cartledge P., Μπιργάλιας Ν., Μπουραζέλης Κ. (επιμ.), *Η συμβολή της αρχαίας Σπάρτης στην πολιτική σκέψη και πρακτική*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- 2006: Επόπτης του 3ου τόμου (*Κλασικοί χρόνοι*) και των κεφαλαίων 6, 7, 8, του 5ου τόμου (*Ο πολιτισμός και η τέχνη της αρχαιότητας*), στην *Ιστορία των Ελλήνων*, εκδ. Δομή, Αθήνα.

Δημοσιευμένα άρθρα σε συλλογικούς τόμους και επιστημονικά περιοδικά

- 2014: «La cohésion sociale à Sparte au 4e siècle», στο J. Christien και B. Legras (επιμ.), *Sparte hellénistique IVe-IIIe siècle avant notre ère*, DHA, Supplément 11, Besançon, 13-22.
- 2013: «Peloponnesian War: Justice and Persuasion in the Orations of Thucydides», στο G. Daverio-Rocchi και S. M. Pizzetti (επιμ.), *Dalla Concordia degli antichi al bellum iustum dei moderni*, Università degli Studi di Milano, la Scuola Superiore di Studi Storici και Università di San Marino, 55-70.
- 2012: «La possession de la terre: facteur de concorde et de paix au sein de la cité, aux VIIe et VIe siècle av. J.-C.» στο Cataldi S., Bianco E., Cuniberti G. (επιμ.) *Salvare le poleis costruire la concordia progettare la pace*, εκδ. Dell'Orso, Alessandria, 1-19.
- 2011: «Δομή και οργάνωση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας τον 5ο αιώνα π.Χ.» στο *Οι μεγάλες δίκες*, τόμος 1: *Η δίκη του Σωκράτη*, Τεγόπουλος, Αθήνα, 15-42.
- 2009: «Κωμωδία και πολιτική προπαγάνδα: η περίπτωση της Σπάρτης» στο Κράλλη Ι. (επιμ.), *Θέατρο και κοινωνία στη διαδρομή της ελληνικής ιστορίας*, *Ιστορήματα Ι*, Αθήνα, 21-32.
- 2007: «Μεικτό σπαρτιατικό πολίτευμα και πάτριος αθηναϊκή πολιτεία» στο Birgalias N., Buraselis K., Cartledge P. (επιμ.), *The Contribution of Sparta to Political Thought and Practice*, Athens, 117-142.
- 2007: «La Gérousia et les gérontes à Sparte», *Ktema*, 32, 341-349.
- 2007: *ΕΔΟΞΕΝ ΤΗΙ ΒΟΥΛΗΙ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ. Η αθηναϊκή δημοκρατία μιλάει με*

- τις επιγραφές της, Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου Μ. και Μπουραζέλης Κ. (επιμ.), Αθήνα. Ο τόμος έχει εκδοθεί και στα αγγλικά.
- «Οργάνωση και αρμοδιότητες των αρχών του αθηναϊκού κράτους έως το τέλος των κλασικών χρόνων», 25-30.
  - «Κληρωτήριο (162/1 π.Χ.)», 30-33.
  - «Ψήφισμα για την ίδρυση της Β' αθηναϊκής συμμαχίας (378/7 π.Χ.)», 69-73.
  - «Ψήφισματα σχετικά με τη σικελική εκστρατεία (415 π.Χ.)», 78-80.
- 2006: *Ιστορία των Ελλήνων*, εκδ. Δομή, Αθήνα.
- «Η αρχαϊκή Σπάρτη, πολιτική και κοινωνία», τ. 2, κεφ. 8, 448-549.
  - «Κοινωνικές ανισότητες και πολιτικές διακρίσεις στην κλασική Σπάρτη», τ. 3, κεφ. 12, 550-565.
  - «Η αρχή των 10 στρατηγών», τ. 2, κεφ. 10, 526-533.
  - «Κοινωνική διάσταση της αθηναϊκής δημοκρατίας», τ. 2, κεφ. 11, 534-549.
- 2005: «Nabis: un prince hellénistique?», στο Alonso Troncoso, V. (επιμ.), *Διάδοχος της βασιλείας. La figura del successor en la realeza helenística*, Universidad de Madrid, 139-151.
- 2005: «Le Nomos chez Hérodote et Thucydide», στο Sineux S. (επιμ.), *Le législateur et la loi dans l'Antiquité*, Caen, 63-75.
- 2005: «Guerre et identité politique à Sparte», στο Meissner B., Schmitt O., Sommer M. (επιμ.), *Krieg – Gesellschaft – Institution*, Berlin, 267-287.
- 2003: «Πειρατεία και ηγεμονία στην αρχαία Ελλάδα του 5ου και του 4ου αι. π.Χ.», στο Καλλιγά Χ., Μάλλιαρης Α. (επιμ.), *Πειρατές και κουρσάροι*, Αθήνα, 19-44.
- 2003: «The Peloponnesian League as a Political Organization», στο Buraselis K. και Zoumboulakis K. (επιμ.), *The Idea of Community in History, vol. II, Aspects of connecting poleis and ethne in Ancient Greece*, National and Kapodistrian University of Athens, 19-26.
- 2002: «Hilotage and Spartan Social Organisation», στο Hodkinson S. και Powell A. (επιμ.), *Sparta: Beyond the Mirage*, Duckworth / Classical Press of Wales, London/New York, 251-268.
- 1998: «Βασιλικοί Παίδες στη Μακεδονία και Πολιτικοί Παίδες στη Σπάρτη», *Αρχαία Μακεδονία, Θεσσαλονίκη*, τ. 1, 143-152.
- 1998: «Ο Μύθος του Καιάδα», *Αρχαιογνωσία*, τ. 9, 207-234.
- 1997: «Το σπαρτιατικό μοντέλο εκπαίδευσης στο Γαλλικό Διαφωτισμό», *Πρακτικά Ε' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Αθήνα, τ. Γ', 113-139.

- 1997: «Έρις περί αρετής», *Ελληνικά*, τ. 47, 35-52.
1996: «Machiavel et Sparte», *Λακωνικά Σπουδαί*, τ. 13, 491-513.
1992: «Το λακωνίζειν», *Λακωνικά Σπουδαί*, τ. 11, 150-160.
1989: «Η πολιτική διάσταση της σπαρτιατικής αγωγής», *Αρχαιολογία*, τ. 30, 47-50.

Βιβλιοκρισία

«Queyrel Anne, *Athènes, La cité archaïque et classique*, Paris 2003», *Αρχαιογνωσία*, 13, 2005-2006, 237-239.

Μετάφραση

2001: *Το μυστήριο Θουκυδίδη*, μετάφραση του βιβλίου του L. Canfora, *Le Mystère Thucydide*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.

Άλλες δημοσιεύσεις

- 2005: «Η έννοια του δικαίου στον Θουκυδίδη», *E – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 284, 30-35.
2003: «Η πολιτική σκέψη του Ξενοφώντα», *E – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 205, 12-17.
2001: «Ο Αλέξανδρος και οι Επίγονοι», *E – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 112, 6-15.
2001: «Τα δύσκολα χρόνια της αθηναϊκής δημοκρατίας», *E – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 86, 14-21.
2000: «Η κοινωνική διάσταση της αθηναϊκής δημοκρατίας» και «Οι Πατέρες της Δημοκρατίας», *E – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 25, 24-35.
2000: Διδακτικό Υλικό του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου
  - «Αρχαίος δημόσιος βίος. Πολιτική ζωή και τάξεις. Θρησκευτική, δικαστική και στρατιωτική ζωή», κεφ. 2 του τόμου I: *Δημόσιος και ιδιωτικός βίος στην Αρχαία Ελλάδα*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 115-238.
  - «Αρχαία Ελληνική Θρησκεία», κεφ. 5 του τόμου I: *Δημόσιος και ιδιωτικός βίος στην Αρχαία Ελλάδα*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 331-397.

1996: «Η ιστορία της αρχαίας Ελλάδας και η πάλη των τάξεων στο έργο του Παναγή Λεκατσά», *Αφιέρωμα στον Παναγή Λεκατσά, Ουτοπία*, τ. 20, 79-85.

Λήμματα

Μεγάλη Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια, Στρατηγικές εκδόσεις, Αθήνα 2000-2001.

Υπεύθυνος ύλης συλλογικής έκδοσης

2003: «Ο Μέγας Αλέξανδρος», *Ε – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 176 και τ. 177.

2002: «Η Τροία», *Ε – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 140.

2000: «Η Αρχαία Σπάρτη», *Ε – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 61.

2001: «Η Αρχαία Σπάρτη», *Ε – ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 87.

Διοργάνωση συνεδρίων/σεμιναρίων

2014 (6-8 Φεβρουαρίου)

Η Βασιλεία στην Αρχαία Ελλάδα: Από τον Αγαμέμνονα στην Κλεοπάτρα, Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο προς τιμήν του Pierre Carlier, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα.

2013 (7-9 Νοεμβρίου)

Ιστορίες πολέμου στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: Μια προσέγγιση στη διαχρονία, Διεθνές επιστημονικό συνέδριο με αφορμή τα 100 χρόνια από τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-13), Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα.

2011 (4 Δεκεμβρίου)

«Διάλογοι για τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας», Δήμος Κερατσινίου-Δραπετσώνας, στο Κερατσίνι.

2010 (23-30 Μαΐου)

«Μέγα το της θαλάσσης κράτος», Διεθνές Ινστιτούτο Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας «Σωσίπολις», στην Αρχαία Ολυμπία.

2006 (11-16 Σεπτεμβρίου)

Δευρωπαϊκό μεταπτυχιακό σεμινάριο με θέμα: «Tyrants in Ancient Greece», Διεθνές Ινστιτούτο Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας «Σωσίπολις», στην Αρχαία Ολυμπία. Στο σεμινάριο συμμετείχαν μεταπτυχιακοί φοιτητές, υποψήφιοι διδάκτορες και οι καθηγητές από τμήματα των Πανεπιστημίων: Αθηνών, Ιωαννίνων, Ιονίου, Paris X-Nanterre, Nottingham, Liège, La Coruña, Magdeburg, Milano, Torino, Palermo, Lecce.

2005 (26 Ιουνίου – 3 Ιουλίου):

«Πόλεμος, Ειρήνη και Πανελλήνιοι Αγώνες», Διεθνές Ινστιτούτο Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας «Σωσίπολις», στην Αρχαία Ολυμπία.

2002 (26 Αυγούστου – 1 Σεπτεμβρίου):

«Η συμβολή της αρχαίας Σπάρτης στην πολιτική σκέψη και πρακτική», Δήμος Σπάρτης, στη Σπάρτη.

2002 (4-5 Απριλίου):

«Η αναβίωση της αρχαίας ελληνικής ιστορίας στο διεθνή χώρο», Βουλή των Ελλήνων και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ηλείας, στην Αθήνα.

Συμμετοχή σε συνέδρια με ανακοίνωση

2014 (30 Αυγούστου – 2 Σεπτεμβρίου)

«Ατομική και συλλογική ευθύνη στη διακυβέρνηση της πόλης του Ομήρου», ΚΗ΄ Σεμινάριο Ομηρικής Φιλολογίας με θέμα: «Θεϊκή και ανθρώπινη ευθύνη στην ομηρική ποίηση», Ιθάκη.

2014 (6-8 Φεβρουαρίου)

«Η θεωρητική τεκμηρίωση της βασιλείας τον 4ο αι.», Διεθνές επιστημονικό συνέδριο προς τιμήν του Pierre Carlier με θέμα: *Η Βασιλεία στην Αρχαία Ελλάδα: Από τον Αγαμέμνονα στην Κλεοπάτρα*, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα.

2013 (7-9 Νοεμβρίου)

«Πόλεμος και πολιτική ιδιότητα κατά την αρχαϊκή και κλασική εποχή», Διεθνές επιστημονικό συνέδριο με αφορμή τα 100 χρόνια από τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-13) με θέμα: *Ιστορίες πολέμου στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: Μια προσέγγιση στη διαχρονία*, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα.

2013 (5-7 Ιουνίου)

«L'idée de la monarchie dans la pensée d'Isocrate», Colloque international με θέμα: *Isocrate: entre jeu rhétorique et enjeux politique*, Université Jean Moulin Lyon 3, Lyon.

2013 (13-14 Μαρτίου)

«Πατριωτικές αντιλήψεις και αρχαιότητα», επιστημονική διημερίδα με θέμα: *Ερμηνεύοντας την ιστορική εμπειρία του φασισμού στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Τομέας Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα.

2012 (6-7 Απριλίου)

«La cohésion sociale à Sparte au 4e siècle», Colloque International με θέμα: *Sparte hellénistique IVe-IIIe siècle avant notre ère*, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne et ANHIMA, Paris.

2011 (21 Φεβρουαρίου)

«Peloponnesian War: Justice and Persuasion in the *Orations* of Thucydides», Διεπιστημονική ημερίδα με θέμα: *Dalla Concordia dei Greci al bellum iustum dei moderni*, που διοργανώθηκε από: Univ. degli Studi di Milano, Univ. degli Studi della Repubblica di San Marino, Centro per gli Studi di politica estera e opinione pubblica, Milano.

2011 (4-5 Νοεμβρίου)

«Κρίσεις και μεταρρυθμίσεις στην αρχαϊκή Αθήνα: ο “διαλλακτής” Σόλωνας», στη Διήμερη Επιστημονική Συνάντηση με θέμα: *Οι οικονομικές κρίσεις και η αντιμετώπισή τους στο μακρό ιστορικό χρόνο*, που διοργανώθηκε από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Αθήνα.

2011 (4 Δεκεμβρίου)

«Κωπηλάτες πολεμιστές», Επιστημονική Ημερίδα με θέμα: *Διάλογοι για τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας*, Κερατσίνι.

2007 (3 Μαρτίου 2007)

«Κωμωδία και πολιτική προπαγάνδα: η περίπτωση της Σπάρτης», Ημερίδα προς τιμή της ομότιμης καθηγήτριας Άννας Ραμού-Χαφιιάδη με θέμα: *Θέατρο και κοινωνία στη διαδρομή της ελληνικής ιστορίας*, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

2006 (15-17 Ιουλίου)

«La Gérousia spartiate», Διεθνές Συνέδριο Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας με θέμα: *Xénophon et Sparte*, École Normale Supérieure – Lettres et Sciences humaines, Lyon, Γαλλία.

2006 (5-7 Απριλίου)

«La possession de la terre: facteur de la concorde et de la paix au 7e et 6e siècle av. J.-C.», *Convegno Internazionale di Storia Greca* με θέμα: *Salvare le poleis. Construire la concordia, progettare la pace*, τμήματα ιστορίας των Πανεπιστημίων: Torino, Milano, Genova, Napoli, Palermo, στο Τορίνο, Ιταλία.

2003 (11-12 Σεπτεμβρίου)

«Nabis: un prince hellénistique», *Simposio International*, με θέμα: *La Figura del Príncipe Heredero en Época Helenística*, Facultad de Humanidades, Universidad de La Coruña, A Coruña – Ferrol, Ισπανία.

2003 (15-17 Μαΐου)

«Nomos et Thesmos chez Hérodote et Thucydide», Colloque International, Hommage à Françoise Ruzé με θέμα: *Le législateur et la loi dans l'Antiquité grecque et romaine*, Université de Caen, Caen, Γαλλία.

2003 (1-4 Μαΐου)

«Guerre et identité politique à Sparte», Internationale Tagung zu Kriegfüh-

- rung und Kultur in der Antike με θέμα: *Krieg, Gesellschaft, Institutionen*, Martin-Luther Universität Halle – Wittenberg, Wittenberg, Γερμανία.
- 2003** (13 Μαρτίου – 16 Μαρτίου)
«The Peloponnesian League as a Political Organization», Διεθνές Συνέδριο με θέμα: *Η Ιδέα της Ευρωπαϊκής Κοινοπολιτείας: Η Ιστορική Διάσταση*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα.
- 2002** (26 Αυγούστου – 1 Σεπτεμβρίου)
«Μικτό πολίτευμα και πάτριος πολιτεία», Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα: *Η συμβολή της αρχαίας Σπάρτης στην πολιτική σκέψη και πρακτική*, Σπάρτη.
- 2000** (6-9 Σεπτεμβρίου)
«Hilutage and Spartan Social Organisation», *The Celtic Conference in Classics*, NUI Maynouth (Δουβλίνο-Ιρλανδία).
- 1997** (15-21 Οκτωβρίου)
«Βασιλικοί Παιδες στη Μακεδονία και Πολιτικοί Παιδες στη Σπάρτη», *ΣΤ' Διεθνές Συμπόσιο Ινστιτούτου Βαλκανικών Σπουδών*, Θεσσαλονίκη.
- 1997** (10-14 Σεπτεμβρίου)
«Η επίκληση του δικαίου: μηχανισμός της τέχνης της πειθούς στις Δημηγορίες του Θουκυδίδη», Β' Διεθνές Συμπόσιο με θέμα: *Θουκυδίδης*, Δήμος Αλίμου.
- 1997** (20-22 Ιουλίου)
«Πειρατεία και ηγεμονία στην αρχαία Ελλάδα του 5ου και 4ου αιώνα», Ι' Συμπόσιο Ιστορίας και Τέχνης με θέμα: *Πειρατές και Κουρσάροι*, Μονεμβασιά.
- 1996** (30 Οκτωβρίου – 3 Νοεμβρίου)
«Σοφιστική και πολιτικό ήθος: χθες και σήμερα», Διεθνές Συμπόσιο με θέμα: *Τα όρια της αρχαίας κληρονομιάς. Η διαχείριση της Αρχαιότητας από το Νεώτερο Ελληνισμό*, Πανεπιστήμιο Κρήτης και Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ρέθυμνο.
- 1995** (6-10 Σεπτεμβρίου)
«Το σπαρτιατικό μοντέλο εκπαίδευσης στο Γαλλικό Διαφωτισμό», Ε' Διεθνές Συνέδριο Πελοποννησιακών Σπουδών, Άργος-Ναύπλιο.
- 1994** (22-24 Ιουλίου)
«Σπάρτη και Νικολό Μακιαβέλι, η αρχή του σύγχρονου μύθου της αρχαίας Σπάρτης». Ζ' Συμπόσιο Ιστορίας και Τέχνης με θέμα: *Πελοπόννησος και Ιταλία*, Μονεμβασιά.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η κληρονομιά του Νίκου Μπιργάλια: Αγάπη για την επιστήμη και τους ανθρώπους

ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΠΙΚΡΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ότι συνειδητοποιούμε πολύ συχνά την αξία ενός ανθρώπου μόνον τότε με ακρίβεια, όταν δεν τον έχουμε πια κοντά μας. Ο Νίκος Μπιργάλιας άφησε πίσω του μια κληρονομιά αγάπης: για την επιστήμη και τους ανθρώπους. Και τα δύο αυτά στοιχεία αντικατοπτρίζονται και καταγράφονται ιδίως στην αγάπη και τη δράση των μαθητών που πρόλαβε να διδάξει και να κατευθύνει. Σ' αυτούς, και σ' όλους μας βέβαια, απομένει η ευθύνη να αξιοποιήσουμε κατά δύναμιν παραπέρα τα νήματα των επιστημονικών του αναζητήσεων αλλά και τη στάση ήθους και αφοσίωσής του απέναντι στους σοβαρούς στόχους που έθετε και τους ανθρώπους που συνεργάστηκε. Οφείλω και προσωπικά να σημειώσω πόσο μου λείπει η ζεστή παρουσία του ανάμεσά μας και η υπεύθυνη τοποθέτησή του σε τόσα θέματα της πανεπιστημιακής ζωής, με την οποία ζυμώθηκε δημιουργικά και θαρραλέα, και της έδωσε ό,τι καλύτερο μπορούσε.

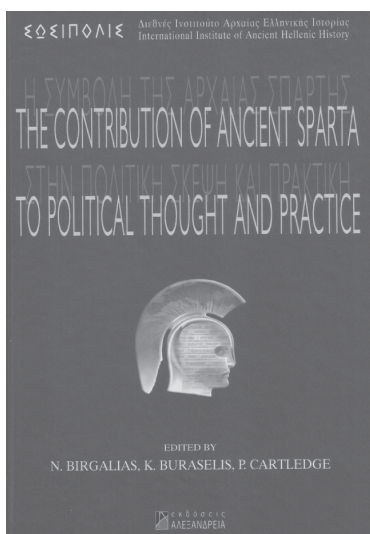
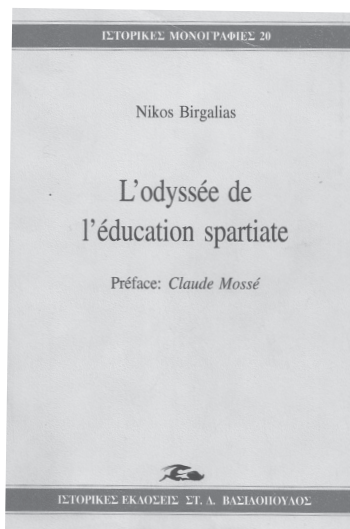
Ανέλαβα, όμως, εδώ κυρίως να παρουσιάσω ένα συνοπτικό διάγραμμα της επιστημονικής του πορείας και παραγωγής. Θα προσπαθήσω να το πράξω ακολουθώντας ορισμένους βασικούς σταθμούς της επιστημονικής του εξέλιξης, που ταυτίζονται βέβαια με κείριους άξονες των ερευνών του, και πρόλαβαν ν' αποδώσουν σημαντικούς καρπούς παρά το πρόωρο τέλος.

Ο Νίκος Μπιργάλιας ξεκίνησε ως –και παρέμεινε κατά σημαντικό μέρος– «Σπαρτιάτης» στα αρχαιοϊστορικά ερευνητικά του ενδιαφέροντα. Δραστηριοποιήθηκε έτσι σ' έναν επιστημονικό χώρο όχι μόνον δύσκολο από άποψη πηγών-ερμηνείας και πραγματικά διεθνούς βιβλιογραφικής εμβέλειας, αλλά και, παραδοσιακά σχεδόν, αναιμιικά εκπροσωπούμενο από Νεοέλληνες ιστοριογράφους. Η διατριβή του *L' Odyssée de l' éducation spartiate*, υπό την κα-

θοδήγηση της Claude Mossé στο Παρίσι (Paris VIII 1993, Αθήνα 1999), καταπιάστηκε με το πολύπλοκο και πάντα τόσο σαγηνευτικό όσο και επίμαχο θέμα της αρχαίας σπαρτιατικής αγωγής των πολιτών, της οποίας παρακολούθησε και συζήτησε την παρουσίαση τόσο στις αρχαίες πηγές όσο και στη νεότερη ευρωπαϊκή σκέψη. Ήταν αυτή η πρώτη του συστηματική συμβολή και κριτική ερμηνεία του όλου κόσμου (και μύθου) της αρχαίας Σπάρτης. Το όνομά του ως μελετητή της ολοκλήρωσαν μεταγενέστερα επιμέρους άρθρα, όπως: «Έρις περί αρετής», *Ελληνικά*, 1997, τ. 47, 35-52, «Ο Μύθος του Καιάδα», *Αρχαιογνωσία*, 1998, τ. 9, 207-234, «Βασιλικοί Παιδες στη Μακεδονία και Πολιτικοί Παιδες στη Σπάρτη», *Αρχαία Μακεδονία*, 1999, τ. 1, 143-152, «Πειρατεία και ηγεμονία στην αρχαία Ελλάδα του 5ου και του 4ου αι. π.Χ.», στο *Καλλιγά Χ.*, Μάλλιαρης Α. (επιμ.), *Πειρατές και Κουρσάροι*, 2003, Αθήνα, 19-44.

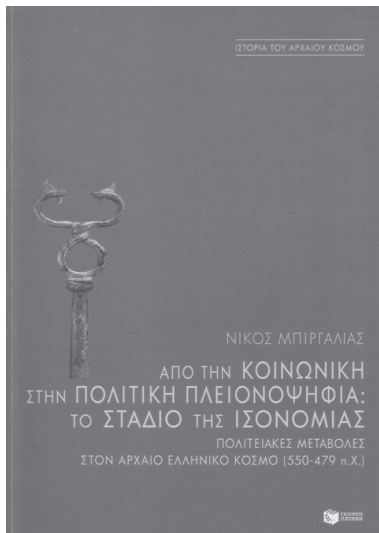
Στο ίδιο αποτέλεσμα συνέκλινε και η διοργάνωση ειδικού διεθνούς συνεδρίου με θέμα: *Η συμβολή της αρχαίας Σπάρτης στην πολιτική σκέψη και πρακτική*, του οποίου τα Πρακτικά εκδόθηκαν από τις Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007. Το συνέδριο αυτό διεξήχθη στην ίδια τη Σπάρτη (πρωτοφανές

εγχείρημα με μεγάλη επιτυχία), ξαναφέροντας έτσι και στη γεωγραφική κοιτίδα της την επιστημονική πραγμάτευση της αρχαίας Σπάρτης: κινητοποιούνταν και συντονιζόταν για τον σκοπό αυτό ένας εκλεκτός σύλλογος ειδικών από διάφορες χώρες, και η σύγχρονη Ελλάδα προβαλλόταν αποφασιστικά ως κέντρο τέτοιων προσπαθειών με αξιώσεις. Ήταν μάλιστα αυτή η πρώτη του ευρύτερα αισθητή εμφάνιση ως επιστημονικού οργανωτή-εμφυχωτή του Διεθνούς Ινστιτούτου Αρχαίας Ιστορίας «Σωσίπολις». Το Ινστιτούτο αυτό συνέλαβε ο Νίκος και υλοποίησε με ιεραποστολικό ζήλο βασιζόμενος στην υποστήριξη της τότε Νομαρχίας Ηλείας, και βέ-

βαια της σταθερής συνοδοιπόρου και συνοργανώτριας όλων των δράσεών του, της πολύτιμης συζύγου του Νατάσας Φλώρου.

Όμως τα αρχαιοϊστορικά ενδιαφέροντα και οι προβληματισμοί του Νίκου Μπιργάλια υπερακόντιζαν τη Σπάρτη. Τον απασχολούσαν ιδίως διάφορα θέματα λειτουργίας της αρχαϊκής και κλασικής ελληνικής πόλεως ως πολιτειακής οργάνωσης και κοινωνίας. Το δεύτερο λοιπόν βιβλίο του, *Από την κοινωνική στην πολιτική πλειονοψηφία: το στάδιο της ισονομίας*, Αθήνα 2009, ανέλαβε να διερευνήσει τη μετάβαση προς πληρέστερες μορφές δημοκρατίας στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, όπως τις εντοπίζουμε εξελικτικά στα δεδομένα επιμέρους αρχαίων ελληνικών πόλεων. Βάση αυτού του έργου αποτέλεσε μια προσεκτική ανάλυση των σχετικών αρχαίων πηγών ως προς τα εξετασθέντα παραδείγματα πόλεων. Φάνηκε έτσι πληρέστερα πόσο λεπτή, σταδιακή, πολύπλευρη και διαφοροποιημένη κατά τύπους ήταν αυτή η διαδικασία προς δημοκρατικούς θεσμούς στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Σχέδιο του Νίκου Μπιργάλια ήταν να μελετήσει σε παραπέρα συνθέσεις τις μορφές λαϊκών συνελεύσεων στις αρχαίες ελληνικές πόλεις, ένα σχέδιό του που είχαμε μάλιστα τη χαρά να συζητήσουμε στην αρχική κατάστρωσή του. Το όλο θέμα ήταν εκτενές, έτσι ο Νίκος ξεκίνησε μεθοδικά από την ομηρική κοινωνία και την εκεί παρουσία, λειτουργία και σημασία των λαϊκών συναθροίσεων. Καρπός αυτής της έρευνας ήταν το μονογραφικό κύκνειο άσμα του: *Πόλη και πολιτικοί θεσμοί στον Όμηρο*, Αθήνα 2014. Λίγο πριν από την έκδοσή του είχαν μπορέσει να κυκλοφορήσουν και τα Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου του ινστιτούτου «Σωσίπολις» με θέμα «Πόλεμος, ειρήνη και πανελλήνιοι αγώνες» (War, Peace and Panhellenic Games), Αθήνα 2013, που είχε πραγματοποιηθεί στον Πύργο και στην Ολυμπία μερικά χρόνια πριν. Επίσης αυτή η

Σχέδιο του Νίκου Μπιργάλια ήταν να μελετήσει σε παραπέρα συνθέσεις τις μορφές λαϊκών συνελεύσεων στις αρχαίες ελληνικές πόλεις, ένα σχέδιό του που είχαμε μάλιστα τη χαρά να συζητήσουμε στην αρχική κατάστρωσή του. Το όλο θέμα ήταν εκτενές, έτσι ο Νίκος ξεκίνησε μεθοδικά από την ομηρική κοινωνία και την εκεί παρουσία, λειτουργία και σημασία των λαϊκών συναθροίσεων. Καρπός αυτής της έρευνας ήταν το μονογραφικό κύκνειο άσμα του: *Πόλη και πολιτικοί θεσμοί στον Όμηρο*, Αθήνα 2014. Λίγο πριν από την έκδοσή του είχαν μπορέσει να κυκλοφορήσουν και τα Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου του ινστιτούτου «Σωσίπολις» με θέμα «Πόλεμος, ειρήνη και πανελλήνιοι αγώνες» (War, Peace and Panhellenic Games), Αθήνα 2013, που είχε πραγματοποιηθεί στον Πύργο και στην Ολυμπία μερικά χρόνια πριν. Επίσης αυτή η

διοργάνωση και δημοσίευση, στις οποίες είχαμε και πάλι συνεργασθεί, έδειχναν το επίπεδο διεθνούς αναγνώρισης που διεκδικούσε και βαθμιαία είχε πετύχει.

Πρέπει να σημειωθεί ότι όλα αυτά βέβαια προχώρησαν και άνθησαν μέσα σε τόσο λίγα χρόνια ζωής και σ' έναν τόσο δύσκολο τόπο, που συχνά υπονομεύει αντί να ενισχύει όσους προσπαθούν ν' ανοίξουν τα φτερά τους σε αγώνες ποιότητας. Θα επαναλάβω λοιπόν καταλήγοντας: η κληρονομιά του Νίκου Μπιργάλια είναι απτή ανάμεσά μας και μας αναλογεί το καθήκον να τη συνεχίσουμε όσο μπορούμε αρτιότερα, ιδίως οι νεότεροι. Ο ενθουσιασμός, η αγάπη του για την επιστήμη και τους ανθρώπους και το αλησμόνητο χαμόγελό του (εργαλείο εκτόνωσης και για κείνον και για μας) θα μας συνοδεύουν ως έμπνευση και ως ενθάρρυνση. Η εικόνα του Νίκου ως άξιου επιστήμονα και γλυκύτατου ανθρώπου θα ζεσταίνει σταθερά τον νου και την ψυχή μας.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΟΥΡΑΖΕΛΗΣ

Νίκος Μπιργάθιας: Ο συνάδελφος

ΤΟΝ ΝΙΚΟ τον συνάντησα πρώτη φορά πριν από πολλά χρόνια στο περιβάλλον του Πανεπιστημίου Κρήτης, από όπου περάσαμε προσωρινά και οι δύο ως διδάσκοντες με σύμβαση σε μια περίοδο της ζωής μας όπου κυριαρχούσε, όπως σε πολλούς νέους ανθρώπους (ήμασταν νέοι τότε), η αβεβαιότητα για το μέλλον. Η πρώτη μου εντύπωση ήταν αυτή ενός ανθρώπου ζωντανού, χαρούμενου, πληθωρικού. Η προσωποποίηση της χαράς της ζωής. Μια φωτεινή αχτίνα μέσα στο ακαδημαϊκό περιβάλλον.

Αυτή η πρώτη εικόνα δεν ξεθώριασε ποτέ. Αντίθετα εδραιώθηκε όταν πια γνωριστήκαμε καλά, γίναμε συνάδελφοι και φίλοι. Επιβεβαιώθηκε σε αμφιθέατρα, σε διαδρόμους, σε συνελεύσεις, σε εκδρομές, σε κοινωνικές, επαγγελματικές και φιλικές συναναστροφές. Ο Νίκος ήταν το γέλιο, ήταν η χαρά. Ήταν ο άνθρωπος που θα τον συναντούσες και μέσα σε πολύ λίγο χρόνο θα σου έφτιαχνε τη διάθεση. Και όλο αυτό είχε μια ουσία. Πήγαζε από μια αστείρευτη εσωτερική αισιοδοξία, από μια ανατρεπτική οπτική για τα στραβά, τα κακώς κείμενα, τα ενοχλητικά, τα άσχημα και όσα καταφέρνουν να μας στεναχωρούν μέσα στην καθημερινότητά μας. Ήταν μια οπτική που εδραζόταν σε μια συγκροτημένη φιλοσοφική αντίληψη για τη ζωή και τους ανθρώπους. Και η οποία τελικά κατάφερε να σε βοηθήσει να δεις το αρνητικό με θετικό τρόπο και να σου ξαλαφρώσει την ψυχή και τη σκέψη.

Η εικόνα του Νίκου απέκτησε στη συνέχεια για μένα και άλλα χρώματα, το ίδιο ζωντανά και όμορφα. Η περαιτέρω γνωριμία μας, η αρχικά συναδελφική και στην πορεία φιλική σχέση μας, ξεδίπλωσε πτυχές του χαρακτήρα του εξίσου χαρισματικές – και στις μέρες μας δυσεύρετες. Ήταν πάντα πρόθυμος να σταθεί δίπλα στους συναδέλφους σε κάθε πρόβλημα και να βοηθή-

σει ουσιαστικά. Ήταν έτοιμος να αφιερώσει χρόνο, σκέψη, κόπο για θέματα που δεν τον αφορούσαν άμεσα. Όπως με τους φοιτητές του, έτσι και με τους συναδέλφους του, τουλάχιστον με εκείνους στους οποίους βρισκόταν πιο κοντά, ο Νίκος ήταν εξαιρετικά δοτικός. Έδειχνε το ενδιαφέρον του όχι μόνο με λόγια αλλά και με πράξεις, χωρίς δεύτερη σκέψη, χωρίς υπολογισμό, χωρίς προαπαιτούμενα, με ειλικρινές ενδιαφέρον και ενσυναίσθηση. Έχοντας μια εικόνα και από τους άλλους κύκλους της ζωής του, μπορώ να πω με βεβαιότητα πως σε ό,τι αφορούσε ανθρώπους δεν ήταν ουδέποτε διεκπεραιωτικός. Και αυτό είναι ακόμη πιο σημαντικό στις μέρες μας, όταν το περιβάλλον που ζούμε μας φορτώνει με πίεση και άγχος και έχουμε συνηθίσει να λειτουργούμε με το ρολόι. Όχι. Ο Νίκος δεν λειτουργούσε με το ρολόι. Το γεγονός αυτό, μαζί με την έμφυτη ικανότητά του να πλησιάζει και να νιώθει τον άλλον άνθρωπο, έδινε ουσιαστική ποιότητα στις σχέσεις του με τους ανθρώπους στο εργασιακό του περιβάλλον, με τους συναδέλφους και με τους φοιτητές. Ο Νίκος έδενε τους ανθρώπους – ένωνε, στην προκειμένη περίπτωση, τους συναδέλφους του. Με την ανεκτικότητα και τη διαλλακτικότητα που τον διέκρινε λειτουργούσε σαν συνεκτικός ιστός ανάμεσα σε αρκετά διαφορετικούς τύπους ανθρώπων. Ήταν το σημείο αναφοράς ομάδων που, αν δεν υπήρχε εκείνος, ενδεχομένως δεν θα είχαν συγκροτηθεί και, αν έφευγε, θα διαλύονταν.

Και περνάω σε ένα μεγάλο για τον Νίκο κεφάλαιο: τη συζήτηση. Η αισιόδοξη στάση απέναντι στη ζωή και η ανυστερόβουλα θετική και δοτική διάθεσή του απέναντι στους ανθρώπους, μαζί με την ωραία σκέψη, τη γνώση και τις ιδέες του, τον έκαναν βασικό τροφοδότη γόνιμων συζητήσεων σε διαφορετικά περιβάλλοντα: στα αμφιθέατρα, στις συνελεύσεις, στην παρέα. Ο Νίκος επανατοποθετούσε σε λογική βάση μια συζήτηση που είχε εκτραπεί ή ανατροφοδοτούσε με καινούριες σκέψεις μια συζήτηση που έσβηνε. Δεν ήταν λίγες οι φορές που αρχικά –περιχαρακωμένη στα δεδομένα και στην πεπατημένη– ξαφνιαζόμουν από αυτό που είχε πει. Χρειαζόμουν λίγο χρόνο για να συνειδητοποιήσω ότι άνοιγε μια νέα προοπτική στο ζήτημα που μας απασχολούσε και το έθετε σε νέες βάσεις. Σε αυτές τις κουβέντες δεν υπήρχε πουθενά φανατισμός και ισχυρογνωμοσύνη, ή ο εγωισμός της αυτοεπιβεβαίωσης. Ήταν μια ειλικρινής διαδικασία στην οποία ο Νίκος αφιέρωνε κάθε φορά χρόνο και ψυχή, ένα κομμάτι από τον εαυτό του τον ίδιο στην ουσιαστική προσέγγιση του θέματος αλλά και των συνομιλητών του.

Μέσα από τη συζήτηση περνούσε και ένα σημαντικό κομμάτι της διδασκαλίας του. Η διδασκαλία του Νίκου δεν ήταν στατική, δεν ήταν παγιωμένη. Εμπεριείχε τα ερωτήματα, την αναζήτηση, τις διαφορετικές απόψεις, την έρευνα. Ήταν, δηλαδή, όπως ακριβώς πρέπει να είναι η διδασκαλία σε επίπε-

δο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Και συγχρόνως δεν ήταν ασαφής, δεν ήταν περίπλοκος, δεν έβαζε προαπαιτούμενα αποκαρδιωτικά και αποτρεπτικά συχνά για τους φοιτητές. Ο Νίκος ήταν εκεί, στο αμφιθέατρο ή στην αίθουσα των σεμιναρίων, όχι για να δείξει πόσα ήξερε εκείνος και δεν ήξερε το ακροατήριό του αλλά για να πάρει το ακροατήριο, όσο μεγάλο κι αν ήταν, από το χέρι και να το οδηγήσει στη γνώση – και κυρίως στη σκέψη. Μπορούσε να επαναλάβει κάτι τόσες φορές όσες χρειαζόταν ώστε να εμπεδωθεί και να παράξει σκέψη. Αυτός ήταν ο στόχος του. Όχι η αναπαραγωγή της γνώσης αλλά το ξεκλείδωμα του μηχανισμού της σκέψης, η αφύπνιση της σκέψης. Απέναντι στους φοιτητές του ήταν αυστηρός και τρυφερός συγχρόνως. Δεν τον είχα ακούσει ποτέ να νευριάζει ή να δυσανασχετεί με τα κακώς κείμενα των μεγάλων μαθημάτων του αμφιθέατρου, ή να μαλώνει ακόμη και τους πιο αδιάφορους φοιτητές. Είχε την κατάλληλη κουβέντα για τον καθένα και έκανε ότι μπορούσε (συχνά με όπλο το φοβερό χιούμορ του), προκειμένου να κεντρίσει το ενδιαφέρον των φοιτητών για το μάθημα και να τους φέρει πιο κοντά. Αγαπούσε και τιμούσε τη δουλειά του με τους φοιτητές. Την έβλεπε ως λειτούργημα. Ο Νίκος Μπιργάλιας ήταν ένας χαρισματικός δάσκαλος.

Αγαπούσε όμως και τις άλλες πλευρές της πανεπιστημιακής δραστηριότητας. Έτσι, ο Νίκος δεν περιχαρακώθηκε στα οικεία και άνετα για εκείνον γνωστικά πεδία. Με τόλμη και χωρίς να φείδεται κόπου επέκτεινε σε κάθε νέο βιβλίο την έρευνά του σε ένα νέο πεδίο και ανοιγόταν σε ένα άγνωστο ταξίδι, αποδεικνύοντας έτσι ότι η αγάπη του για την έρευνα δεν υπολείπεται αυτής για τη διδασκαλία. Και μόνο οι τίτλοι των βιβλίων του αποδεικνύουν του λόγου το αληθές. Έχοντας ερωτήματα, ιδέες, εξαιρετική ικανότητα για ανάλυση και σύνθεση, ο Νίκος είχε σε όλα τα θέματα με τα οποία ασχολήθηκε πολύ καλά αποτελέσματα. Τα θέματα που τον είχαν απασχολήσει, τα οποία συνδέονται στο σύνολό τους με την πολιτική και κοινωνική οργάνωση της αρχαίας ελληνικής πόλης στα πρώιμα στάδιά της, απηχούν/αντανακλούν στην ουσία τα συνολικά του ενδιαφέροντα. Βαθύτατα πολιτικό και κοινωνικό, ο Νίκος μετέφερε στην έρευνα τους ευρύτερους προβληματισμούς του, προβληματισμούς που αφορούσαν και το σήμερα. Κατόρθωνε να βιώνει κατά κάποιον τρόπο την επιστήμη του – σε νοητικό βέβαια επίπεδο – και να την προσεγγίζει με ένα πάθος που είχε το χάρισμα να το μεταφέρει και στο εκάστοτε ακροατήριό του.

Ένα μόνο σημείο από την πολυσχιδή δραστηριότητά του θέλω ακόμη να τονίσω: το Διεθνές Ινστιτούτο Αρχαίας Ιστορίας «Σωσίπολις» με έδρα την Ηλεία. Στην ίδρυση και λειτουργία του, καρδιά και ψυχή ήταν ο Νίκος και η γυναίκα του, η Νατάσα. Εδώ συμπυκνώνονται και αναδεικνύονται οι ιδιαίτε-

ρες ικανότητές του: η ικανότητα να συλλάβει τη δράση ενός Διεθνούς Οργανισμού για την Αρχαία Ιστορία με έδρα την Ελλάδα δείχνει ότι είχε έμπνευση και όραμα, η ικανότητα να οργανώσει την πραγμάτωση αυτού του οράματος και να το υλοποιήσει δείχνει ότι είχε ικανότητες σχεδιασμού και δράσης. Ακόμη πιο σημαντικό είναι όμως ότι κατάφερε να φέρει κοντά σημαντικούς επιστήμονες από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, να τους ενώσει σε μια ομάδα και να τους εμπνεύσει με το σχέδιό του. Εδώ δεν μπορώ να πω για ποια ακριβώς ικανότητα πρόκειται, γιατί απλά συμπυκνώνονται πολλές και διαφορετικές ικανότητες και αρετές, αυτό το μείγμα δηλαδή που ήταν ο Νίκος.

ΣΟΦΙΑ ΑΝΕΖΙΡΗ

Ο δάσκαλος Νίκος Μπιργάλιας

Πώς είναι δυνατόν να εκφράσει κανείς σε λίγες μόλις γραμμές τα πολύτιμα διδάγματα του δασκάλου Νίκου Μπιργάλια; Χωρίς ποτέ καμία προκατάληψη, χωρίς καμία διάθεση κριτικής, και κυρίως χωρίς καμία διάθεση να επιβάλει τη γνώμη του, ήταν πάντοτε εκεί και άκουγε προσεκτικά τον μαθητή του, σεβόμενος τις επιλογές του και κυρίως την προσωπικότητά του. Πίστευε, χωρίς να ζητά αποδείξεις, και ύστερα βοηθούσε και στήριζε απεριόριστα. Φρόντιζε παράλληλα να υπενθυμίζει τακτικά πως πρώτα οφείλει κανείς να πιστεύει στον εαυτό του –ασχέτως με το τι λένε οι άλλοι– απελευθερωμένος από κάθε φόβο, άγχος και ανασφάλεια, κοιτάζοντας μόνο την ουσία: «Όλα είναι δυνατά αρκεί να πιστεύεις! Άλλωστε, αν δεν πιστεύεις εσύ, τότε ποτέ κανένας άλλος δεν θα καταλάβει πραγματικά τι μπορείς να πετύχεις». Κι αυτό ήταν, θεωρώ, ό,τι πολυτιμότερο μας προσέφερε: την αναγνώριση, την πίστη και τη σιγουριά στον καλύτερο εαυτό μας, που όλοι εμείς οι μαθητές του αντικρίζαμε στα μάτια του μέχρι το τέλος.

ΕΛΕΝΗ ΚΡΙΚΩΝΑ

Ήταν ιδιαίτερη τιμή για μένα να παρευρεθώ στο συνέδριο προς τιμήν ενός ανθρώπου που αγαπούσα πάρα πολύ, που εδώ και αρκετά χρόνια μου προσέφερε απλόχερα τη βοήθειά του όχι μόνο ως καθηγητής αλλά και ως άνθρωπος και που στιγμάτισε την επαγγελματική και προσωπική μου πορεία με τον δικό του πολύ ιδιαίτερο τρόπο.

ΕΛΕΝΗ ΤΖΟΒΛΑ

Λίγες φορές στη ζωή μας έχουμε την ευκαιρία να συναντήσουμε ανθρώπους που θα σταθούν πραγματικοί καθοδηγητές και εμπνευστές μας, και πολύ λιγότερες

είναι εκείνες κατά τις οποίες αδυνατούμε να εκφράσουμε με λόγια τις σκέψεις και τα συναισθήματά μας, σε μια προσπάθεια να αποτιμήσουμε την ιδιαίτερη αξία και δυναμική μιας τέτοιας Συνάντησης. Διαύγεια πνεύματος, ευρύτητα γνώσης, δύναμη ψυχής υπήρξαν ορισμένα μόνο από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Νίκου Μπιργάλια, ως ανθρώπου, ως επιστήμονα και ως δασκάλου.

Λέξεις που δυσκολεύονται να συνταχθούν. Εικόνες μόνο, αστραπιαία εμφανιζόμενες,

*σαν τις ριπές φωτός ενός Φάρου που εξακολουθεί να δείχνει τον δρόμο,
σαν το Κύμα που ορμητικά σπάει στον βράχο, σμιλεύοντάς τον με
ακούραστη υπομονή.*

Επώδυνο χάδι η σμίλη του Γλύπτη.

*Σε κάθε του «χτύπημα», αέναη ανταπόδοση, μια λέξη μονάχα:
Ευχαριστώ!*

ΜΑΡΙΑ ΜΗΤΣΗ-ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

Ο Νίκος Μπιργάλιας ήταν ένας ξεχωριστός άνθρωπος και είμαστε ιδιαίτερα τυχεροί όσοι τον γνωρίσαμε και συναναστραφήκαμε μαζί του. Η απλότητά του, το σχεδόν μόνιμο χαμόγελο και η ευγένειά του ήταν κάποια από τα στοιχεία του χαρακτήρα του που σε κέρδιζαν από την πρώτη στιγμή. Εξάίρετος επιστήμονας και χαρισματικός δάσκαλος, ήταν πάντοτε κοντά σε μας, τους φοιτητές του, πρόθυμος να μας ακούσει, να μας συμβουλευθεί και να μας βοηθήσει. Το αναπάντεχο και πρόωρο φευγικό του άφησε ένα μεγάλο κενό σε όλους εμάς που μάθαμε από εκείνον. Θα είναι πάντοτε στην καρδιά και τη θύμησή μας.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΡΑΚΗΣ

Ο καθηγητής Νίκος Μπιργάλιας υπήρξε για εμένα, εκτός από άξιος επόπτης της διδακτορικής μου διατριβής, και ένας πραγματικός δάσκαλος, ο οποίος υποστήριξε γενναιόδωρα και αταλάντευτα τα πρώτα μου βήματα στον χώρο της επιστήμης της Αρχαίας Ιστορίας. Η στάση του και το επιστημονικό του ύψος αποτέλεσαν και αποτελούν για εμένα έμπνευση, δυναμώνοντας το αίσθημα της ευθύνης μου να τιμώ κάθε μέρα με το έργο μου τη μνήμη του αλλά και τις σπουδαίες στιγμές που είχα την αγαθή τύχη να μοιραστώ μαζί του ως φοιτήτρια. Δάσκαλε, η ευγνωμοσύνη μου μέγιστη, ανάλογη της προσφοράς σου.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΜΠΑΡΤΖΩΚΑ

Στιγμές ζωής με τον Νίκο

ΜΕ ΣΥΓΚΙΝΕΙ ΒΑΘΙΑ η θέση που επέλεξε η οργανωτική επιτροπή για την προσωπική αυτή παρέμβαση: ανάμεσα στους συναδέλφους του Νίκου και στους μαθητές του, εν είδει συνδυαστικού κρίκου, η συμμαθήτριά του. Με αυτή την ιδιότητα, ως συμμαθητές, συναντηθήκαμε με τον Νίκο και συμπορευτήκαμε σε 30 χρόνια μαθητείας και ζωής, άλλοτε σε εγγύτητα αναπνοής και άλλοτε παράλληλα. Συνοδοιπορία πλούσια σε ανεξίτηλες στιγμές χαράς και συγκίνησης.

Μιλώ για τον Νίκο σημαίνει –για μένα– μιλώ για την αγάπη του για τη ζωή, και αυτή η αρετή του λειτούργησε καταλυτικά στο να καμφθούν οι ενδοιασμοί μου, σχετικά με την παρουσία μου εδώ, να ξεχωρίσουν τα συναισθήματα και να υπερισχύσει η αναγνώριση της οφειλής και της ευγνωμοσύνης. Γιατί η ευγνωμοσύνη δεν αρκείται στη σιωπή: η ευγνωμοσύνη εκφράζεται όχι μόνο με ευγενικές χειρονομίες αλλά και, κυρίως, με λόγο, και ως προς αυτό ο Νίκος δεν ήταν διόλου φειδωλός. Ελάχιστος φόρος τιμής, να μοιραστώ μαζί σας κάποιες από τις στιγμές χαράς και δημιουργίας που έζησα μαζί του.

Γιατί ο Νίκος γνώριζε καλά την τέχνη του «μοιράζομαι», γνώριζε καλά ότι η δημιουργία είναι σύνθεση και όχι διάζευξη, και ότι η χαρά κορυφώνεται σε πληθυντικό πρόσωπο. Κι έτσι, σαν να κρατούσε ένα μαγικό ραβδάκι, δημιουργούσε διαρκώς στιγμές χαράς και μεταμόρφωνε την κάθε στιγμή συνάντησης με τον άλλο σε γιορτή.

Στιγμή 1η: Οκτώβρης 1984, 8ο πανεπιστήμιο Παρισιού· τίτλος μαθήματος: «Δίκαιοι και άδικοι στα Έργα και ημέρες του Ησιόδου» διδάσκουσα: Μαρία Δαράκη. Στο διάλειμμα η Μαρία μου συστήνει με εγκωμιαστικά σχόλια τον Νίκο· ο Νίκος χαμογελάει σεμνά και μας καλεί για καφέ και «μαγδαληνή» (madeleine) – «έχουνε πλάκα», σχολιάζει, «είναι ένα μικρό, παιδικό μάλλον,

γλυκό που σου δίνει τη γεύση της ξεγνοιασιάς». Φεύγοντας μου προτείνει τον αριθμό του τηλεφώνου του. Έτσι ευγενικά και ανάλαφρα με υποδέχεται και στη συνέχεια ευγενικά και γενναιόδωρα με φιλοξενεί στον οίκο της ζωής του.

Στιγμή 2η: Φλεβάρης 1985, εαρινό εξάμηνο· τίτλος μαθήματος: «Οι περιπέτειες του Οδυσσέα στον εξω-ανθρώπινο κόσμο». Η Μαρία Δαράκη, που είναι και πάλι η διδάσκουσα, μας καλεί να επιλέξουμε ένα σταθμό από τις περιπέτειες του Οδυσσέα και να τον ακολουθήσουμε στο ταξίδι του. Ο Νίκος επιλέγει τη Φαιακία, μαζί του και άλλοι. Εγώ επιλέγω την κάθοδο στον Άδη, κανείς δεν ακολουθεί. Στο διάλειμμα ο Νίκος σχολιάζει: «Βρε, Αναστασία μου, στον Άδη, και είσαι και μόνη...». Αργότερα αποκρυπτογράφησα το διπλό του μέλημα: επιλέγουμε τη ζωή, και μάλιστα με άρωμα ουτοπίας, και ασφαλώς με συντροφιά. Η Φαιακία είναι πιο κοντά στην Ιθάκη των ανθρώπων και σε ό,τι αυτή συμπεριλαμβάνει...

Δύο χρόνια, στον τελετουργικό ρυθμό των μαθημάτων της Τρίτης, με πλαίσιο τις ανθρωπολογικές περιπλανήσεις στον αρχαίο ελληνικό κόσμο που μας προτείνει η Δαράκη, χάρη κυρίως στην εφηβική επιμονή και στις διακριτικές χειρονομίες του Νίκου, παίζουμε «το παιχνίδι του ημερώματος». Μαθαίνουμε να ακούμε ο ένας τον άλλον, να τον εμπιστευόμαστε, να μοιραζόμαστε τις αγωνίες και τα ενδιαφέροντα του άλλου... και βαθμηδόν γινόμαστε φίλοι-εταίροι, ομηρική τω τρόπω, στην περιπέτεια της γνώσης και της ζωής.

Στιγμή 3η: Οκτώβρης 1986. Υποστηρίζουμε μαζί, δίπλα δίπλα στο ίδιο θρανίο, ο καθένας με τη δική του αγωνία, την πτυχιακή μας εργασία με πρόεδρο της επιτροπής την Claude Mossé. Πρώτος εκείνος με την «Αγωγή και οικογένεια στη Σπάρτη, σύμφωνα με τον Ξενοφώντα και τον Πλούταρχο», κατόπιν εγώ με την «Τιμή και ατιμία στην Ιλιάδα». Κάποια στιγμή μπερδεύω τα χαρτιά που έχω μπροστά μου, χάνω τη συνέχεια και μαζί την ψυχραιμία μου· χωρίς να το αντιληφθώ, ο Νίκος φέρνει μπροστά μου τη σωστή σελίδα – νιώθω ότι έχω πλάι μου ένα φύλακα άγγελο. Μετά τη διαδικασία της υποστήριξης, με γνήσια απορία σχολιάζει: «Η δική μου αγωνία δικαιολογείται· η δική σου όμως γιατί; Έχεις πτυχίο, έχεις δουλειά...». Θα μου υπενθυμίζει πάντα –εγώ την είχα ξεχάσει– την απάντησή μου: «Σημαντικό δεν είναι μόνο το γιατί κάνουμε κάτι, αλλά και το πώς το κάνουμε· με την ίδια αγάπη και τον ίδιο σεβασμό, όπως την πρώτη φορά».

Έτσι, με τις διακριτικές χειρονομίες και την επιμονή του Νίκου, στα δύο πρώτα χρόνια της φοιτητικής μας ζωής στο Παρίσι, θα χτιστεί βαθμιαία μια σχέση εμπάθειας –με την ετυμολογική σημασία της λέξης– για τη ζωή και τη γνώση.

Για τη συνέχεια των σπουδών μας η Μαρία Δαράκη θα μας εμπιστευθεί στην

Claude Mossé. Την «Ιστορική ανθρωπολογία» θα διαδεχτεί η «Ιστορία των κοινωνικών και πολιτισμικών πρακτικών». Στο εξής, ευεργετούμενοι από την εμπνευσμένη εποπτεία που χωρίς φειδώ μας παρέχουν οι δύο δασκάλες μας, «δώρο εφ' όρου ζωής», θα γνωρίσουμε διάφορους επιστημονικούς δρόμους και σταυροδρόμια, θα συλλέξουμε πολύτιμες γνώσεις και προβληματισμούς.

Η σπαρτιατική αγωγή και η ηρωική τιμή θα αποτελούν το βασικό δίπολο στις συζητήσεις και στους αστεϊσμούς μας, στη μελέτη και στα παιχνίδια μας. Κι όταν κάποιες στιγμές παρασυρόμαστε, η Νατάσα, που τελετουργικά κάθε Πέμπτη βράδυ, μετά το σεμινάριο της Claude Mossé, μας περιμένει και μας φιλοξενεί με εορταστική διάθεση, μας υπενθυμίζει: «Πάλι ξεφύγατε: εγώ δεν κάνω ιστορία αλλά γαλλική φιλολογία».

Ο Νίκος θα προχωρήσει με ταχύ ρυθμό, πειθαρχημένη τόλμη και πάθος. Αυτές τις αρετές του, που αναγνωρίζονται μέσα από τις επιστημονικές μελέτες του, θα τις ζήσω εκ του σύνεγγυς, όταν κάποια στιγμή με καλεί να δούμε μαζί ένα άρθρο που ετοίμαζε. Χειμώνας με παγωνιά, σε ένα κενό διαμέρισμα στο Παρίσι, με το φως και τη ζεστασιά ενός κεριού μόνο –ούτε λόγος βέβαια για τηλέφωνο–, σε σπαρτιατικές συνθήκες δηλαδή, θα επιμεληθούμε μαζί το «Λακωνίζειν». Εφτά ώρες περίπου σπαρτιατικής αντοχής που διανθίζονταν –ευτυχώς βέβαια– από γέλια... Θα διηγούμαστε συχνά αυτή τη συνεργασία με καμάρι και ευφροσύνη.

Σεμινάρια, βιβλιοθήκες, συναντήσεις με φίλους, εκδρομές, μελέτη συχνά έως τις πρώτες πρωινές ώρες, πολύωρες συζητήσεις μέχρι σωματικής εξάντλησης – τα μάτια μου κλείνουν, ικετευτικά ζητώ άδεια να αποσυρθώ, ο Νίκος άπτωτος και ρωμαλέος συνεχίζει: «Κάθισε, βρε συμμαθήτρια, να συζητήσουμε λίγο...».

Οι στιγμές ζωής, μεγάλης πλέον διάρκειας, πυκνώνουν και εμπλουτίζονται. Το νέο μέλος της συντροφιάς, ο Δημήτρης, φέρνει τη χαρούμενη πρωινή έγερση με παιδικό πρόγραμμα. Εξ απαλών ονύχων, το νήπιο γαλουχείται, κατά συνθήκη και κατ' επιλογή, μεταξύ άλλων, με τη σπαρτιατική και την ηρωική αγωγή, και σύντομα μας την ανταποδίδει. Ενάμισι μόλις έτους, στις 6 το πρωί, σημαίνει εγερτήριο από προσκεφάλι σε προσκεφάλι, με το επίμονο κάλεσμα: «Σήκω, παίζει!». Θέλοντας να κερδίσουμε λίγο χρόνο, οι τρεις μεγάλοι, προσπαθούμε να τον ξεγελάσουμε. Ο Νίκος παρατηρεί: «Δημητράκη μου, είναι νωρίς ακόμη για ασκήσεις κρυπτείας», και συμπληρώνει: «Δεν πας για λίγο στην Αναστασία να σου πει μια ωραία ιστορία για τον Οδυσσέα...». Κι εγώ με τη σειρά μου: «Κι ο Οδυσσέας κουρασμένος από την πάλη με τα κύματα, όταν βγήκε στο νησί των Φαιάκων, αποκοιμήθηκε κάτω από τα αρμυρίκια...».

Μερικά χρόνια αργότερα, στην Αθήνα και σε άλλα συμφραζόμενα, ακού-

γοντας τις παρισινές φοιτητικές μας ιστορίες, ο μικρός Κωστής αναρωτιέται και ρωτά: «Μπαμπά, εγώ τι έκανα με την Αναστασία; Δεν το θυμάμαι». «Μην ανησυχείς, Κωστούλη μου, δεν το θυμάσαι, γιατί δεν είχες ακόμη γεννηθεί τότε. Από δω και μπρος θα κάνετε πολλά και ωραία πράγματα με την Αναστασία...» – κάπως το φροντίζουμε.

Κεφάλαιο θησαυρισμένο στην καρδιά μας, η συνοδοιπορία των πρώτων εκείνων χρόνων εμψυχώνει στα επόμενα χρόνια τις συναντήσεις μας στην Ελλάδα και εξουδετερώνει τη φυσική απόσταση που επιβάλλεται από τον διαφορετικό τόπο διαμονής. Από την Αθήνα ή από τη Θεσσαλονίκη, παρακολουθεί ο ένας τον άλλον, συμμετέχει στις έγνοιες του και στις χαρές του, συναντιέται με την έμπνευσή του.

Ευτυχέστερη έκφραση της συνάντησης αυτής το πρόσφατο βιβλίο του Νίκου, *Πόλη και πολιτικοί θεσμοί στον Όμηρο*. Για έναν ολόκληρο χρόνο, μέσω του ηρωικού σύμπαντος, οι παλιές στιγμές φιλότητος αναζωογονούνται μέσα σε νέα δημιουργικά σχήματα. Με ανανεωμένο, πάντα όμως νεανικό, πάθος μοιραζόμαστε τους μεγάλους σταθμούς αυτής της περιπέτειας, την επιστημονική συγγένεια και τη συγκίνηση της δημιουργίας. Και μόλις πάρει στα χέρια του το τυπωμένο αντίτυπο, ο Νίκος θα σπεύσει να μοιραστεί τη χαρά του μαζί μου και να μου κάνει δώρο την πρώτη ενημερωτική ανακοίνωση: «Έτοιμο το βιβλίο, συμμαθήτρια, το κρατώ στα χέρια μου και ήθελα να το μάθεις αμέσως».

Αν το βιβλίο αυτό μαρτυρεί την αγάπη του Νίκου για την Ιστορία, οι προτασσομένες ευχαριστίες μαρτυρούν την πίστη του στους ανθρώπους. Ο Νίκος αξιοποίησε με περισσή γενναιοδωρία το βήμα αυτό για να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του στους επιστημονικούς του –και όχι μόνο– εταίρους. Υπενθυμίζω: «Η σελίδα αυτή είναι η πιο ευχάριστη στιγμή στη συγγραφή ενός βιβλίου. Όχι μόνο γιατί σημαίνει πως η μελέτη επιτέλους τελείωσε, αλλά και γιατί είναι η στιγμή που στο νου μου έρχονται οι άνθρωποι που σε διαφορετικές φάσεις συνέβαλε ο καθένας τους ώστε να υπάρξει ένα καλύτερο αποτέλεσμα».

Τέτοια μέρα, έναν χρόνο πριν, περίπου αυτή την ώρα, μια σκέψη στον νου μου: «Μέρες έχω να ακούσω τον συμμαθητή μου...» Του τηλεφωνώ. Η φωνή του στο ακουστικό μου ζωηρή και ενθουσιώδης: «Α, ρε συμμαθήτρια, μόνο εσύ μπορείς να με πετύχεις σε τέτοια στιγμή... Μόλις τελείωσα το μάθημα με τα παιδιά και βγαίνω από τη σχολή... Έχω δίπλα μου τη Νατασούλα και πάμε στου Γιαννάκη... Πόσο χαίρομαι όταν σε ακούω, συμμαθήτρια, πόσο χαίρομαι. Σε αγαπάω, να το θυμάσαι, να!»

Το θυμάμαι, Νίκο. Ευγνώμων.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΕΦΑΛΑ